

УДК 504.003; 504:338; 504:001.89; 504:338.26; 504:001.18, 504.05:338 (262.5)
КП 87.01.75

№ держреєстрації 0122U201797

Інв. №

МІНІСТЕРСТВО ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
НДУ «УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР ЕКОЛОГІЇ МОРЯ» (УКРНЦЕМ)

65009, м. Одеса, Французький бульвар, 89; тел: (0482) 63 66 22;
факс: (0482) 636673; e-mail: accem@te.net.ua, www.sea.gov.ua

ЗАТВЕРДЖУЮ

Виконуючий обов'язки директора
УкрНЦЕМ, заступник директора з
науки, канд. геогр. наук, старш. наук.
співроб.

Віктор КОМОРІН
_____ 2023 р.

ЗВІТ

ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ
СТВОРЕННЯ ПЛАНІВ ІНТЕГРОВАНОВОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИБЕРЕЖНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ АЗОВСЬКОГО ТА ЧОРНОГО МОРІВ
(проміжний)

Науковий керівник НДР

Виконуючий обов'язки директора
УкрНЦЕМ, заступник директора з
науки, к. геогр. н., с. н. с.

В.М. Коморін В.М. Коморін

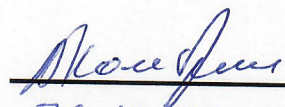
2022

Рукопис закінчено 26 грудня 2022 р.

Результати НДР розглянуто Вченою Радою УкрНЦЕМ
протокол № 1 від 19 січня 2023 р.

СПИСОК АВТОРІВ

Науковий керівник
в. о. директора УкрНЦЕМ

26.12.22
(дата)

В. М. Коморін
(вступ;
загальна редакція)

Відповідальний виконавець:

Начальник відділу наукових основ
морського природокористування та
управління станом навколишнього
середовища, канд. хім. наук

26.12.22
(дата)

М. Ю. Павленко
(розділи 1, 2;
висновки)

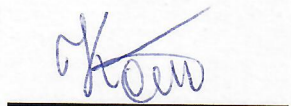
Виконавці:

Завідувач сектору оцінки впливу на
навколишнє середовище,
екологічної експертизи та аудиту,
канд. техн. наук

26.12.22
(дата)

Л. В. Мацокін
(розділ 1.2)

Мол. науков. співроб.

(підпис)
26.12.22
(дата)

Ю. Котельнікова
(розділ 1.2.1)

Мол. науков. співроб.

26.12.22
(дата)

О. Мальована
(розділ 2.1)

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР (заключний): стор. 55 ; рис. 9; табл. 3; джерел 50.

Об'єкт дослідження – прибережна зона морів України (ПЗМ).

Предмет дослідження – методологічне забезпечення інтегрованого управління прибережною зоною (ІУПЗ).

Метою НДР є визначення та аналіз проблемних питань методологічного забезпечення ІУПЗ, як підготовчий етап створення планів інтегрованого управління прибережними територіями Азовського та Чорного морів

Метод дослідження - діалектичний метод наукового пізнання; системний підхід, у рамках якого територія прибережної смуги досліджується як складна соціо-еколого-економічна система, що складається із множини різноякісних компонентів природного й штучного походження, зв'язаних між собою різними видами зв'язків.

Вихідні матеріали: екологічне законодавство України та ЄС, наукові публікації з питань ІУПЗ українських та зарубіжних авторів.

Обґрунтовано необхідність уточнення термінології у галузі прибережного природокористування, сформульовані пропозиції щодо виділення об'єкта управління (ПЗМ) за різними критеріями та щодо повноважень суб'єктів управління різного рівня.

ЗМІСТ

Перелік скорочень та умовних позначень	5
Вступ	6
1 Методологічні проблеми управління прибережною зоною моря	12
1.1 Проблеми формування понятійного апарату	12
1.1.1 Ознаки та причини розбалансованості терміносистеми у галузі прибережного природокористування	12
1.1.2 Поняття «прибережної зони» у міжнародній та вітчизняній теорії і практиці	23
1.2 Проблеми делімітації прибережної зони моря	28
1.2.1 Світова практика визначення меж ПЗМ	28
1.2.2 Виділення прибережної зони за фіксованими границями	31
1.2.3 Виділення прибережної зони моря за змінними границями	33
2 Прибережна зона моря як об'єкт управління і планування	38
2.1 Сутність процесу інтегрованого управління прибережною зоною	38
2.2 Ключові заходи щодо організації й упровадження інтегрованого управління ПЗМ	44
Висновки	48
Література.....	50

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АТУ – адміністративно-територіальний устрій;
- АЧБ – Азово-Чорноморський басейн;
- ВК – Водний кодекс України;
- ЗК – Земельний кодекс України;
- ЄС – Європейська Спільнота;
- ІУПЗ – інтегроване управління прибережною зоною моря;
- ІУПС – інтегроване управління прибережною смугою моря;
- НДР – науково-дослідна робота;
- ПЗМ – прибережна зона моря;
- ПЗЧМ – північно-західна частина Чорного моря;
- ПСМ – прибережна смуга моря;
- УкрНЦЕМ – НДУ «Український науковий центр екології моря»;
- BSEP– Black Sea Environmental Programme (Чорноморська екологічна програма);
- ICZM– Integrated Coastal Zone Management.

ВСТУП

Розроблення і упровадження планів управління районами річкових басейнів водозбору Чорного та Азовського морів та інтегрованого управління прибережними територіями морів є пріоритетними завданнями з досягнення стратегічних цілей морської природоохоронної стратегії України (надалі Стратегія), головною з яких є досягнення та підтримання «доброго» екологічного стану Азовського та Чорного морів [1].

Прибережна територія в контексті об'єкта інтегрованого управління розглядається як територіальна (суходільна) частина аквально-територіальної системи «прибережної зони моря» (надалі ПЗМ, прибережна зона). Слід зауважити, що використання терміну «прибережна зона» як скороченої форми терміну «прибережна зона моря» допустиме тільки в контексті розгляду саме прибережної зони моря, а поза цим контекстом (а отже, й поза межами даного звіту) термін «прибережна зона» означає більш широке поняття, яке охоплює прибережні зони водних об'єктів різного типу (водойм і водотоків).

Прибережні зони морів включають різноманітні середовища й об'єкти: узбережжя й пляжі, водно-болотні угіддя, прибережні води, естуарії, лимани, лагуни, землі сільськогосподарського призначення, міські й індустріальні території. Прибережні зони вирізняються біологічною розмаїтістю і високою продуктивністю природних середовищ. З більш ніж 181 тисячі видів донних морських організмів, що живуть у Світовому океані, 180 тисяч живуть у прибережній смузі [2, 3].

Прибережна зона моря є важливим комплексним ресурсом соціально-економічного розвитку приморських регіонів і морської держави в цілому. ПЗМ є місцем зосередження різних економічних і соціальних інтересів, а також різних видів людської діяльності, таких як туризм і рекреація, рибальство, судноплавство, портове господарство, охорона природи, берегозахист та ін. Регіон, що має приморське положення, завідомо займає

більш вигідну позицію в порівнянні з іншими територіями, оскільки володіє додатковим фактором розвитку – можливістю використання морського ресурсного і транспортного потенціалів, використання яких стимулює розвиток інших, різноманітних видів господарсько-економічної діяльності регіону і країни в цілому. Економічно прибережні території розвиваються, як правило, більш швидкими темпами за рахунок інвестиційної привабливості галузей, пов'язаних з використанням ресурсів прибережної зони [4, 5]. Так, аналіз територіальної диференціації населення й господарського освоєння Українського Причорномор'я (з виділенням приморських областей і адміністративних районів) показав, що в останні кілька десятиліть відзначається випереджальний ріст коефіцієнтів територіальної концентрації населення приморських регіонів [6]. Посилення демографічної атрактивності морських узбережь сприяє створенню умов для інтенсифікації різноманітної продуктивної діяльності та надмірного використання ресурсів в прибережній смузі Чорного й Азовського морів.

Зростання приморських поселень і розвиток морегосподарських видів діяльності, таких як морський транспорт, портове господарство, переробка експортно-імпоротної сировини й морських ресурсів, морський промисел, видобуток морських мінеральних ресурсів, скидання забруднюючих речовин та захоронення відходів у море, рекреація і туризм, призводять до постійних і негативних змін у прибережних екосистемах, створюють конкуренцію й конфлікти між економічними і природоохоронними потребами. Маючи величезний економічний потенціал, прибережні зони в першу чергу піддаються антропогенному впливу. Екосистеми прибережних вод зазнають впливу з боку всіх середовищ, з якими вони межують - суходільного, морського, прісноводного й повітряного. Прибережні води, особливо естуарії, приймають найбільшу долю промислових і господарсько-побутових скидів. Крім того, на береговій лінії накопичуються транскордонні забруднення, принесені хвилями й течіями з відкритого моря. Прибережні зони виконують важливу роль одного з головних екологічних фільтрів Землі і разом з тим вони

являють собою найбільший накопичувач господарських і побутових відходів або уловлювач забруднень. При цьому прибережні екосистеми значно поступаються за асиміляційним потенціалом екосистемі відкритого моря. Внаслідок цього прибережні зони є вельми екологічно уразливими стосовно різних видів антропогенного впливу. Тому задача досягнення та підтримання «доброго» екологічного стану Азовського та Чорного морів може бути вирішена перш за все і головним чином шляхом досягнення та підтримання «доброго» екологічного стану прибережної зони морів.

Різноманітні види використання морських і прибережних ресурсів створюють значні екологічні навантаження, що нерідко порушують або навіть виключають діяльність інших природокористувачів. Одні й ті самі природні ресурси можуть становити інтерес для різних видів діяльності. Так, земельні ресурси входять у потенціали містобудування, сільського та лісового господарства, рекреаційної діяльності; масова незаконна забудова прибережних територій курортних міст готелями, базами відпочинку, приватними будинками, тимчасовими та стаціонарними спорудами, призвела до загострення проблеми кількості та якості пляжів, їх доступності для населення. Виникають конфлікти природокористування - протиріччя територіальних пріоритетів охорони природи і просторового розвитку в рамках певного режиму природокористування. Можливості маневру при розміщенні конфліктуючих галузей в ПСМ різко обмежені, оскільки освоюються не території, а, практично, одномірні відрізки берегової лінії. При цьому навіть забезпечення доступу до берега може стати важкорозв'язним завданням. Зазвичай конкурентність галузей не обмежується береговою лінією чи вузькою прибережною зоною, адже кожна галузь потребує розвитку власної специфічної інфраструктури (транспортної, сировинної, енергетичної і т. ін.), що, у свою чергу, формує той чи інший напрямок розвитку соціальної сфери. Як наслідок, порівняно локальні конфлікти галузевого використання обмежених ділянок прибережної зони переростають у конфлікти видів природокористування на обширних територіях, які можуть простягатися на

багато кілометрів в глибину суші [5].

Нераціональне використання ресурсів ПЗМ, зокрема і насамперед використання прибережної території (територіального ресурсу), недотримання науково обґрунтованих управлінських підходів призводять як до зниження економічного потенціалу регіону, так і до деградації прибережних екосистем, втрати біорізноманіття, погіршення стану довкілля. Розв'язання комплексних економіко-екологічних і пов'язаних з ними соціальних проблем потребує комплексного, інтегрованого підходу, коли, з одного боку, враховуються інтереси соціально-економічного розвитку території ПЗМ, а з іншого – мінімізується шкода, завдана навколишньому природному середовищу. Досвід провідних морських країн показує, що найбільш ефективним підходом до розв'язання комплексних проблем природокористування як на приморській території, так і на прибережній акваторії, є створення системи інтегрованого управління прибережною зоною (Integrated Coastal Zone Management – ICZM). Методологія інтегрованого управління прибережною зоною (надалі ІУПЗ) розглядає ПЗМ як специфічний об'єкт природокористування, який включає географічну, екологічну, економічну і соціальну системи. При цьому об'єктом управління є ПЗМ, в якій існують та взаємодіють різні природні, людські, економічні, організаційні і т. п. фактори, а предметом управління є природокористування в ПЗМ. Виділення ПЗМ в самостійний об'єкт управління дозволяє збалансувати інтереси різних природокористувачів і розробити правові механізми, що відповідають завданням сталого розвитку прибережних територій [7, 8].

ІУПЗ – це інноваційна технологія управління, яка передбачає безперервний процес підтримки адміністративних рішень, спрямованих на дослідження і раціональне використання природних, соціальних та економічних ресурсів та забезпечує інтеграцію планів економічного розвитку із завданнями вирішення соціальних проблем і збереження навколишнього середовища територій. Концепція ІУПЗ базується на загальному принципі системного підходу, що розглядає разом ресурси, екосистемні процеси,

антропогенну діяльність та взаємодію між цими компонентами. Цілі та завдання ІУПЗ повністю збігаються з цілями та очікуваними результатами будь-якої програми сталого розвитку. ІУПЗ є головним інструментом для досягнення сталого розвитку прибережних зон. Застосування ІУПЗ забезпечує вигоди не тільки на місцевому, але й на регіональному і національному рівнях, включаючи оздоровлення економічної ситуації та підвищення якості життя населення. Ці вигоди створюються, зокрема, і шляхом збереження довкілля. Цей підхід все більше застосовується як управлінський інструмент для сталого розвитку приморських регіонів у світі, але робить все ще перші кроки в Україні, хоча для прибережної зони морів України характерна загальносвітова тенденція зростання антропогенного навантаження внаслідок концентрації населення й інтенсифікації господарської діяльності на цій території, загострення міжсекторальної конкуренції та погіршення стану прибережних і морських екосистем.

Згідно операційного плану (дорожньої карти) реалізації Стратегії [1] на першому етапі (2021-2022 роки) має бути створений «Порядок розроблення планів інтегрованого управління прибережними територіями» (надалі Порядок). Однак, попередній аналіз проблеми показав необхідність проведення аналізу і уточнення деяких важливих методологічних аспектів інтегрованого управління прибережними територіями морів, які не тільки не унормовані в українському законодавстві, але й за якими поки що немає консенсусу в науковій спільноті. На сьогодні ще не всі типи територій за функціональною ознакою чітко окреслені у вітчизняному законодавстві. До них, зокрема, належать прибережні території. Особливо загострює питання ідентифікації прибережних територій прийнята урядом Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки [9]. У ній передбачено державне сприяння розвитку прибережних територій, але не конкретизовано, які ж саме території віднесено до даного функціонального типу. Дещо ускладнює процес ідентифікації прибережних територій реформа децентралізації, яка «перекроїла» адміністративні райони. Через недостатню розробку понятійного

апарату та практично відсутності законодавчої бази у сфері ІУПЗ, прибережна зона на практиці ще не стала об'єктом правового регулювання, що спричиняє її неефективне використання.

Відповідно до операційного плану та з урахуванням стану розробленості проблематики ІУПЗ в Україні, виконання трирічної (2022-2024 роки) НДР «Створення планів інтегрованого управління прибережними територіями Азовського та Чорного морів» розбито на три етапи. Технічним завданням НДР на першому етапі (2022 рік) передбачена підготовка огляд проблемних питань методології ІУПЗ (створення терміносистеми у галузі прибережного природокористування, ідентифікація об'єкта і суб'єкта управління та ін.). Основними завданнями наступних етапів є підготовка Порядку розроблення планів інтегрованого управління прибережними територіями (2023 рік) та розроблення планів інтегрованого управління прибережними територіями Азовського та Чорного морів на 2025-2030 роки (2024 рік).

1 МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРИБЕРЕЖНОЮ ЗОНОЮ МОРЯ

1.1 Проблеми формування понятійного апарату

1.1.1 Ознаки та причини розбалансованості терміносистеми у галузі прибережного природокористування

Інтегроване управління природокористуванням у прибережній зоні моря порівняно молода галузь наукових досліджень і практичної діяльності. Ця діяльність відбувається у межах географічного простору, який окупований різноманітними видами господарської діяльності (рекреаційної, портової, військової, транспортної та ін.) і який є об'єктом досліджень різних наук (геології, геоморфології, біології, екології). У межах цих наук сформований специфічний поняттєвий апарат, зокрема терміни для ідентифікації структурних елементів прибережної зони. У деяких галузях знань сформовані завершені терміносистеми і окремі терміни набули нормативного статусу (морське право); у деяких – терміни не унормовані, але вважаються, до певної міри, загальноприйнятими в межах галузевого понятійного апарату (геоморфологія, біологія); а в деяких (природокористування, екологічний менеджмент) – користуються сукупністю термінів, запозичених із суміжних галузей, надаючи їм нові значення і створюючи тим самим умови для виникнення синонімії і полісемії, що призводить до втрати точності терміну і залежності його визначення від контексту.

Так, у галузі морського права класифікаційними ознаками морських зон (внутрішні води, територіальне море, прилеглі води, виключна (морська) економічна зона, відкрите море) є відстань від вихідних ліній і залежний від цієї відстані обсяг юрисдикції прибережної держави [10] (рис. 1.1). У галузі геоморфології берегова зона і її структура визначаються через рельєфоутворюючі елементи, що сформовані взаємодією моря й суші [11, 12] (рис. 1.2).

Існує в цілому узгоджена (в біологічному науковому середовищі) класифікація екологічних/біологічних зон Світового Океану, у т. ч. зони прибережно-морського екотону (супралітораль, літораль, сублітораль) [13] (рис. 1.3).

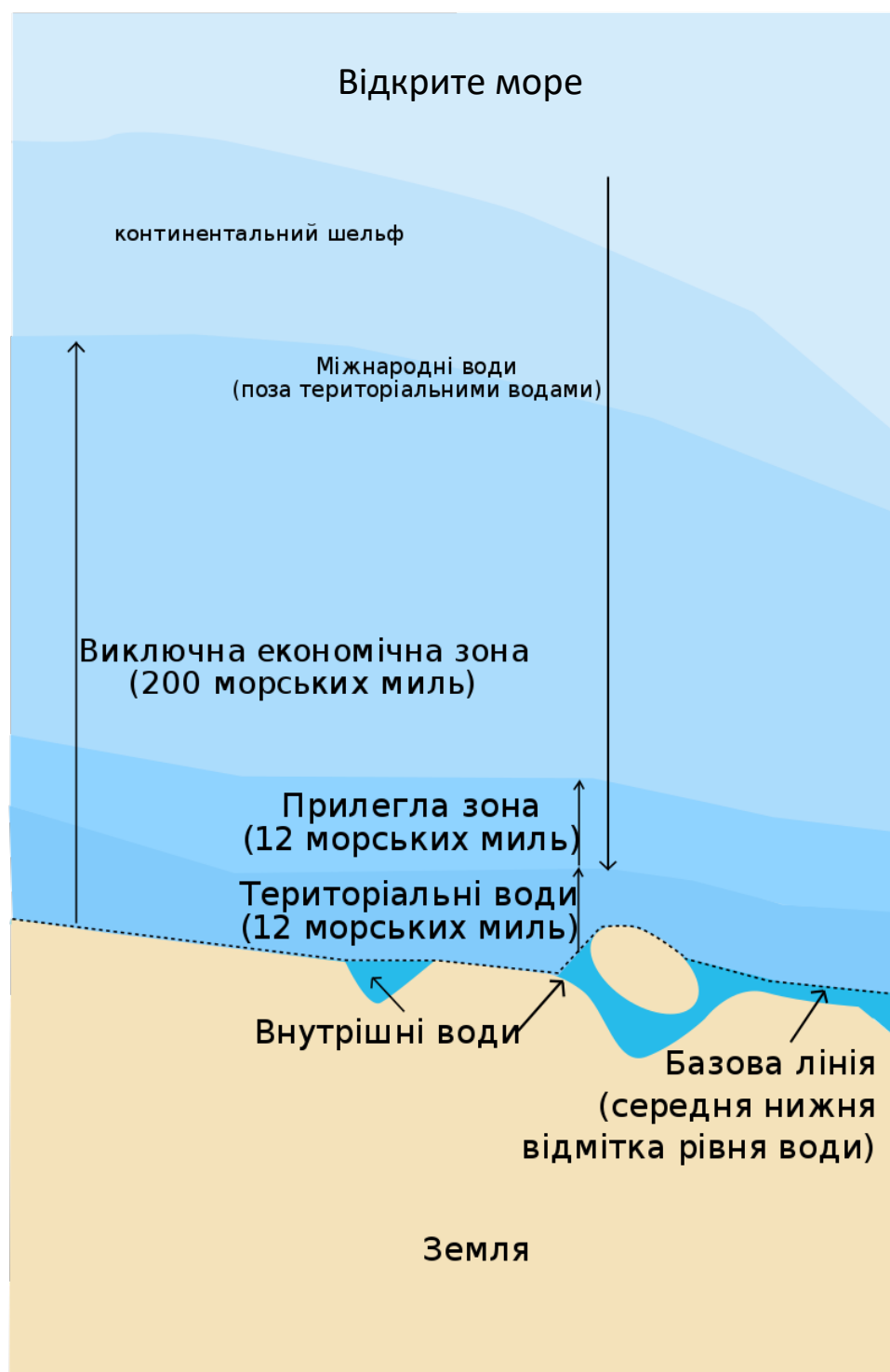

Рисунок 1.1 - Зони юрисдикції прибережної держави в морі відповідно до положень Конвенція ООН з морського права 1982 року.

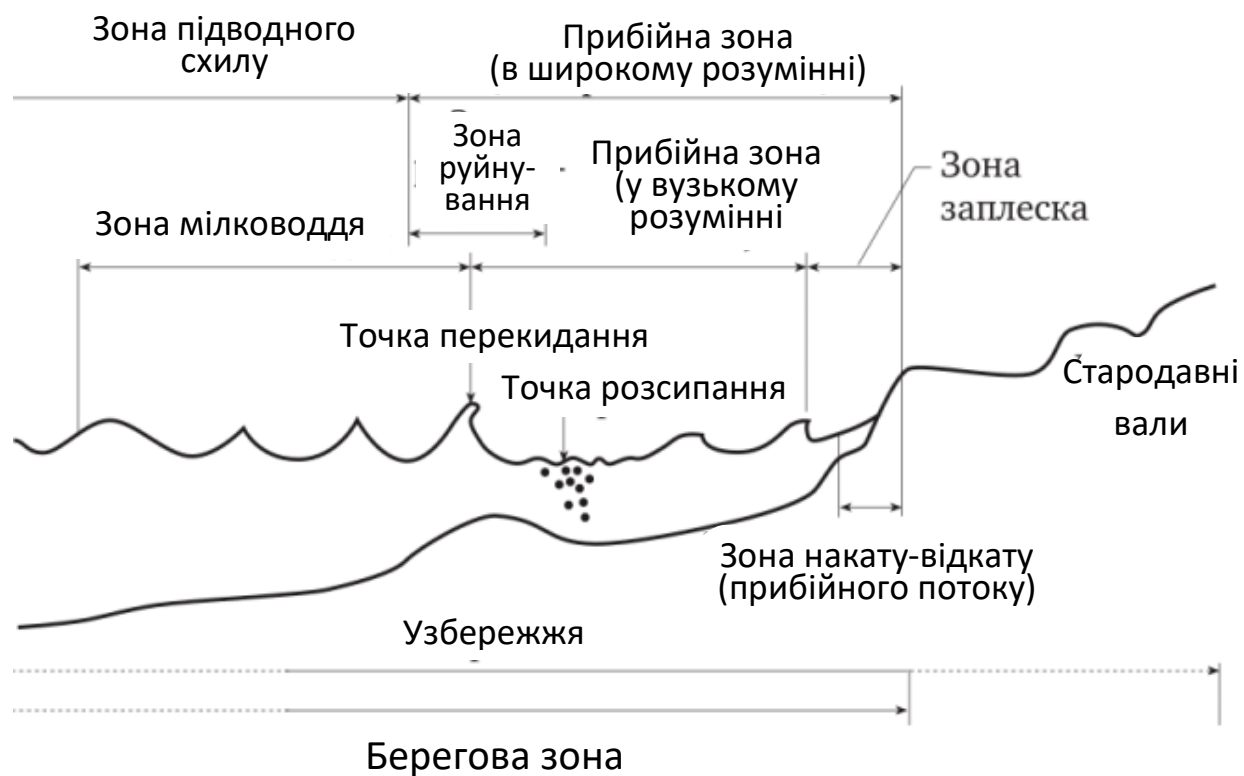

Рисунок 1.2 – Схема берегової зони океану [12].

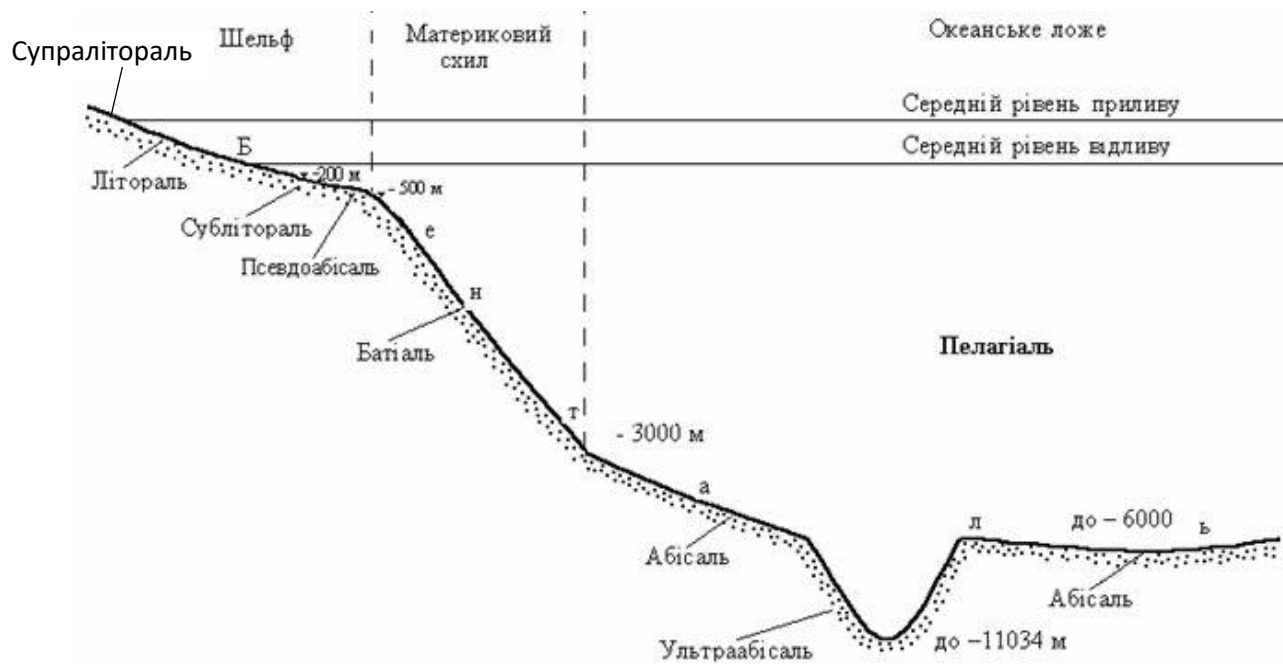

Рисунок 1.3 – Біологічні зони океану [13].

Найменше усталена термінологія, пов'язана з науковими дослідженнями та практичною діяльністю у сфері управління природокористуванням у прибережній зоні моря. І в першу чергу це стосується терміну для позначення об'єкта дослідження, яким є аквально-територіальна система, що включає взаємоприлеглі і взаємодіючі ділянки суші та моря, і яка розглядається в якості специфічного об'єкта природокористування та інтегрованого управління. В наукових статтях, монографіях, учбовій літературі можна зустріти різноманітні терміни, що викликають асоціацію з поняттям такого об'єкта. Ці терміни утворюються практично довільним поєднанням з одного боку прикметників «морська», «приморська», «берегова», «прибережна», а з іншого – іменників «зона», «смуга», «район», «регіон», «територія»; також в наукових публікаціях можна зустріти «узбережжя», «контактна зона суша-море» «екотон морського узбережжя», «природно-господарська контактна зона суша-океан». Все це може означати одне й те ж поняття (а може й не означати). Немає сенсу розглядати приклади окремих робіт, в яких використовуються той чи інший термін – масив україномовних і російськомовних наукових робіт з прибережної проблематики насичений прикладами синонімії та полісемії [14-20 та ін.]. Хоча, один приклад, який добре ілюструє сучасну ситуацію з «прибережною» термінологією, варто навести – ось перелік термінів, вибраних з тексту однієї статті [21], які для кращого сприйняття розсортовані на три синонімічні групи:

- узбережжя морів; прибережна зона; прибережна смуга; прибережна смуга моря;
- прибережні території; прибережні морські території; прибережні території морів; приморські території; береговий простір; берегові райони; приморські регіони;
- берегові ресурси; прибережні ресурси; ресурси узбережжя; ресурси морського узбережжя; ресурси приморських територій.

Відзначаючи неврегульованість термінології у сфері прибережних досліджень, В. Карамушка [21] зауважує, що «в принципі, зрозуміло, про що йде мова, тому особливих зауважень щодо адекватності застосування цих термінів не виникає, але залишається відчуття дискомфорту й невпевненості в тому, що автори розуміють одне й те саме під конкретним терміном.». У вищенаведеному прикладі теж можна здогадатися про які об'єкти йдеться, але почуття дискомфорту від такої кількості синонімів справді залишається.

В практичній діяльності без чіткого понятійного апарату найімовірніша ситуація елементарного непорозуміння, нестикування і виникнення конфліктів при вирішенні одних і тих самих питань різними організаціями, природокористувачами та громадськістю. Особливо це важливо у сфері регламентації природокористування, де взаєморозуміння природокористувачів і контролюючих органів має опиратися не на науковий чи посадовий авторитет, а на чіткі вимоги законодавчих і нормативних документів, в яких використовуються однозначні терміни та їх конкретні і коректні визначення. Розробка уніфікованого понятійного апарату як основи процесу управління та обміну інформацією особливо важлива в умовах активного використання для цих завдань сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема інформаційно-пошукових систем.

Складність упорядкування понятійного апарату прибережного природокористування обумовлена трьома причинами [23]. Перша – відсутність чіткої законодавчої бази, де визначення таких понять, як «ПЗМ», «управління ПЗМ» тощо були б прописані. Друга – відсутність єдиної термінології у суміжних областях, що стосуються прибережної зони – геології, геоморфології, біології, менеджменту тощо. Третя – неоднозначний переклад англomовного терміну «coastal zone»: в словниках слово «coastal» перекладається як «береговий, прибережний», причому переклад «береговий» пропонується на першому місці. Четверта причина – неоднозначність використання тих чи інших термінів в окремих дисциплінах та окремими авторами наукових робіт є прямим наслідком першої причини.

Загалом, кожна галузь науки, особливо ті наукові напрямки, що виникають на стику наук і є міждисциплінарними, проходять період термінологічної неузгодженості. У значній мірі така ситуація складається внаслідок розширення сфери використання термінів із суміжних галузей без уточнення їх змісту у новій (розширеній) сфері використання. Інша причина полягає у тому, що становлення нової науки завжди пов'язане з проблемою вироблення власного поняттєвого апарату, а оскільки такі науки, як сучасна екологія і природокористування, мають інтегративний і міждисциплінарний характер, природно, що кожен дослідник вносить у них розуміння і бачення того чи іншого екологічного феномена з точки зору своєї науки, що і породжує їх різночитання.

Найбільш уживаними термінами, що відповідають терміну «coastal zone», які претендують на статус загальноприйнятих (що можна розглядати як перший етап їх унормування), є: в Російській Федерації: «прибрежная зона» і «береговая зона»; в Україні: «прибережна смуга» і «прибережна зона».

В Україні термін «прибережна зона» здебільшого використовується в академічному середовищі, а термін «прибережна смуга» – в наукових працях (публікаціях і звітах НДР), пов'язаних з Міндовкілля України. На сьогодні ці терміни конкурують майже як рівноправні, що сприяє хаотизації термінології з прибережно-морської проблематики, про що йшлося вище. Початок цій «конкуренції» був покладений в 1993 році, коли в рамках Міжнародної екологічної програми Чорного моря (Black Sea Environmental Programme – BSEP) в причорноморських країнах створювалася мережа активних (регіональних) і пасивних (національних) центрів за актуальними напрямками діяльності BSEP, зокрема за напрямком «Integrated Coastal Zone Management». Відповідний центр був створений в Мінприроди України, при цьому, на відміну від інших країн, де слово «zone» було перекладене як «зона», в українському центрі був обраний переклад «смуга», очевидно як більш українізований. Так термін «прибережна смуга» потрапив у

Загальнодержавну програму охорони та відтворення навколишнього середовища Азовського й Чорного морів [24] і нарешті в проект Закону України «Про прибережну смугу морів» [25]. Про штучність, необґрунтованість такого вибору свідчить дефініція терміну, наведена в законопроекті, де «смуга» (як поняття штучне і незрозуміле) визначається через «зону» (як поняття органічне і зрозуміле): «прибережна *смуга* моря – це *зона* контакту суші з морем, включаючи природні комплекси як берега, так і прилеглої морської акваторії у межах, що дозволяють забезпечити еколого-збалансований розвиток прибережних територій, збереження прибережних та морських ландшафтів та екосистем від забруднення та знищення, територія з режимом обмеженої та регульованої господарської та іншої діяльності».

Таким чином термін «прибережна смуга моря» мало не набув статус нормативного, але законопроект після багаторічного розроблення та удосконалення був остаточно відхилений у 2011 році як такий, що втратив актуальність «у зв'язку з прийняттям Закону України від 02.12.10 №2740-VI «Про внесення змін до Водного і Земельного кодексів України щодо прибережних захисних смуг». З цим не можна погодитися – не з відхиленням, а з висновком. Розроблення закон про прибережну смугу залишається актуальним і про це свідчить, з одного боку, досвід розвинутих держав, в яких існує законодавче забезпечення управління прибережною зоною, а з іншого – досвід України, де понад два десятиліття декларується необхідність запровадження ІУПЗ, але для цього відсутні, перш за все, законодавчі передумови. З цього приводу доречно навести цитату із монографії [5]: «Пока отсутствуют законодательные предпосылки организации этой деятельности – нет реальных шагов, но нет и ошибок.». Зокрема (у нашому випадку), термін «прибережна смуга» ще не став нормативним.

Термін «прибережна смуга» поступається терміну «прибережна зона» з різних точок зору. По-перше, на сьогодні багатозначне слово «зона» іншомовного походження (не російського) широко укорінене в українській

термінології самих різноманітних галузей науки: в географії, геології, екології, фізиці, медицині і т. д. По-друге, слово «zone» звучить в перекладах терміну «coastal zone» практично на усіх європейських мовах (на російській: *прибрежная зона*; на французькій: *zone côtière*; на іспанській: *zona de la playa*; на шведській: *kustzon*; на італійській: *zona costiera*; на німецькій: *Küstenzone*; на румунській: *zona de coastă* і т. д.) і тільки на українській «смуга».

11-томний Академічний тлумачний словник української мови пропонує два варіанти використання слова «зона» [26]:

- 1) певний простір, район, територія, що характеризуються спільними ознаками;
- 2) пояс або широка смуга земної поверхні, що характеризуються певними фізико-географічними особливостями.

У свою чергу, для слова «смуга» наводяться такі тлумачення [27]:

- 1) видовжена, обмежена чим-небудь частина якоїсь поверхні, простору, що виділяється на загальному фоні своїм виглядом, кольором і т. ін.
- 2) зона, пояс, що характеризуються певним кліматом, рослинністю і т. ін.

Таким чином, перші (головні) значення цих слів відрізняються тим, що зона – це певна територія (або простір), яка має певні спільні ознаки, але якій не приписується ні форма, ні усталені межі та розміри (як, наприклад, для виключної морської економічної зони). В той же час смуга асоціюється з видовженою ділянкою з відносно чітко обмеженими границями, як це властиво, наприклад, лісосмузі (фізична межа), прикордонній чи берегозахисній смугам (усталена ширина). Саме така властивість як «певний простір, що характеризується спільними ознаками», відповідає сучасному уявленню про «прибережну зону», границі якої визначаються задачами управління, можуть змінюватися в широких межах, нерідко відрізняючись від смуги, для якої властива видовженість та усталена ширина.

На користь застосування терміну «прибережна зона» вказує також порівняння термінотворчої властивості слів. Слово «зона» в багатьох галузях науки і практики використовується як складова частина термінів, і таку ж

властивість мають похідні цього слова: «зональний», «зональність», «зонально», «зонування» [26]. Зовсім інший характер мають похідні від слова «смуга»: «смугастість», «смугастий», «смугасто», «смугач» [27], тобто, для даного слова термінотворча функція не властива.

Термін «прибережна зона» має переваги з точки зору універсалізації термінології, яка широко використовується у міжнародних документах, програмах і проектах. Існуюча на сьогодні синонімія «зона-смуга» в українській науково-технічній термінології лише шкодить розвитку наукового і правового забезпечення управління прибережними зонами/смугами морів.

Автори [28] також вважають, що застосування терміну «прибережна смуга морів» не відбиває особливостей просторового розподілу характеристик цього природного об'єкта. На їх думку, розглядуваному об'єкту, краще відповідає термін «морська берегова зона», яка уявляється не як смуга, а як «простір на стику суші і моря, що включає наземні ділянки, надра, лимани і дельти річок, інші водойми і водотоки, а також прилеглі морські акваторії, їх водну товщу, дно і надра, відповідно різні природні ресурси». Однак на сьогодні переважна більшість авторів (по крайній мірі, в наукових публікаціях) дотримуються використання терміну «берегова зона» у його геолого-географічному розумінні, не поширюючи його використання на сферу природокористування і господарських відносин, уникаючи тим самим створення невиправданої і непотрібної полісемії. Отже, немає сумнівів, що конкуренція між термінами «берегова» і «прибережна» у сфері природокористування, практично, вирішена на користь останнього. Важливо, що словоформа «прибережна» не використовується як нормативний термін у жодній галузі науки і практики, а тому може бути використана для нормативного термінотворення у сфері управління прибережними зонами морів.

Наявність полісемії в термінології є, з одного боку, свідченням еволюції поняттєвої системи певної галузі, з іншого – виявом мовної

економії [29]. Тому поширеність лінгвістичного явища багатозначності фахової лексики можна вважати закономірним. Водночас розвиток багатозначності в термінології є небажаним явищем через вимогу однозначності терміну як виразника наукового поняття певної галузі знань, адже саме моносемічність уможливорює точність передавання інформації, сприяє впорядкованості терміносистеми тощо. Ця вимога може бути в реалізована, очевидно, тільки шляхом введення терміну «прибережна зона моря» у нормативну науково-технічну термінологію і конкретизації його дефініції.

Термін «прибережна зона моря» залежно від контексту може ідентифікувати як прибережну зону окремо визначеного моря (Чорного, Азовського), так і узагальнене поняття безвідносно до окремого моря. Якщо ж йдеться не про одне море і не про узагальнене море, а про конкретні моря, то й термін має бути конкретизованим. Тому назва вищезгаданого законопроекту «Про прибережну смугу морів» виглядає некоректною. У разі, якщо положення і норми, які він містить, не мають якоїсь «чорноморської» чи «азовської» специфіки, то правильною назвою Закону була б «Про прибережну смугу моря». Якщо така прив'язка є, тоді «Про прибережну смугу морів України».

На закінчення даного розділу слід зазначити, що термін «прибережна зона моря», на нашу думку найбільш прийнятний серед існуючих синонімів, теж не бездоганний з етимологічних міркувань¹. Справді, розглядуваний природний об'єкт включає «прибережну акваторію» (ту, що при березі²) і приморську територію (ту, що при морі), однак, відповідно до прийнятого формулювання терміну слово «прибережна» відноситься до обох складових прибережної зони – берегової і морської (рис. 1.4). Можливо саме тому деякі

¹ Етимологія – науково-дослідна процедура, спрямована на розкриття походження слова

² Берег – прилягаюча до берегової лінії смуга земної поверхні, яка періодично осушується або заливається, і при даному рівні моря постійно зазнає впливу хвилювання прибірного потоку, припливів – відливів і згонів – нагонів [12].

автори схиляються де терміну «берегова зона моря», але там є свої заперечення, які вже обговорювалися.

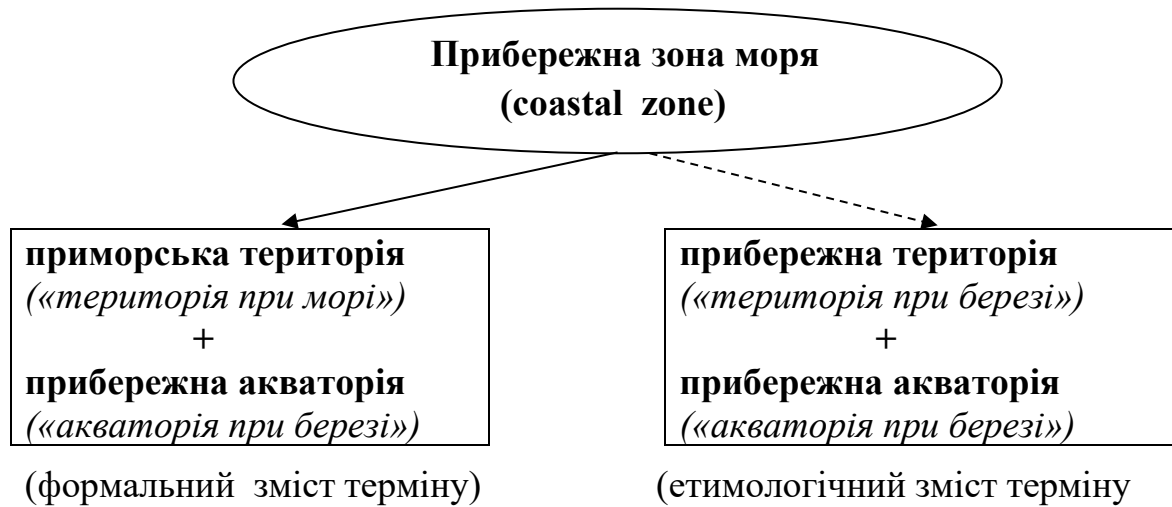

Рисунок 1.4 – Схема етимологічного аналізу терміну «прибережна зона моря».

Розглянута проблема формування терміносистеми в галузі управління природокористуванням в ПЗМ особливо актуальна для пострадянських країн (перш за все для морських держав України і Російської Федерації). Проблема давно обговорюється, дискутується і буде розв’язана, майже напевно, що через консенсус науковців, а, скоріш за все, за допомогою адміністративного важеля – шляхом надання нормативного статусу одному з використовуваних на сьогодні термінів (прибережна зона/смуга, берегова зона /смуга тощо). Бажано, звичайно, щоб вибір був науково обґрунтованим. Проте, за великим рахунком, важливо не те, як звучить термін, а важливо те, що він озвучує, яке поняття позначене цим терміном. А з визначенням поняття ситуація ще складніша і важливіша. В англomовному науковому і управлінському середовищі немає дискусії щодо терміну «coastal zone», він загальноприйнятий і узаконений, але не вщухає дискусія щодо просторових меж природного об’єкта, позначеного цим терміном, адже від цього залежить якими нормативними актами регулюється використання ресурсів в ПЗМ і в чіьому адміністративному підпорядкуванні перебуває ділянка ПЗМ.

1.1.2. Поняття «прибережної зони» у міжнародній та вітчизняній теорії і практиці

Поняття «прибережна зона» в аспекті управління почало розглядатися у 60-ті роки ХХ ст. у рамках концепції сталого розвитку [23]. Тим не менше, на даний момент не склалося єдиного трактування даного поняття та критеріїв визначення меж прибережних зон. Це можна пояснити кількома причинами [23]:

- складністю розглядуваних процесів у прибережній зоні; специфікою конкретних ділянок прибережної зони та завдань управління;
- різними підходами до визначення меж (науковим, управлінським і т. д.);
- складністю точного міжнародного перекладу термінів (наприклад, загальноприйнятий переклад англійської слова «coast» «берег» або "узбережжя" не повною мірою відповідає методології ІУПЗ).

Період активного розвитку методологічних і методичних засад управління ПЗМ та практичного впровадження ІУПЗ в різних країнах розпочався з початку 90-х років, точніше після Конференції ООН з охорони навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.). Результатом Міжнародного саміту в Ріо-де-Жанейро стало прийняття підсумкового документа - «Порядок денний 21 століття». У розділі 17 цього документа («Protection of the Oceans...») зокрема, було вказано на необхідність сталого розвитку прибережних зон. Як інструмент для забезпечення такого розвитку було рекомендовано всім країнам, що мають морське узбережжя, створювати системи інтегрованого управління прибережних зон.

Процес обговорення та виконання завдань Конференції ООН породив чимало визначень ПЗМ і підходів до ІУПЗ в країнах ЄС, а також в причорноморських країнах, де відповідну активність стимулювала міжнародна програма BSEP. Нижче наведені деякі дефініції терміну «coastal

zone» з найбільш авторитетних джерел, огляд яких можна знайти в роботах [15, 16, 18, 23, 31, 32 та ін.]. Отже, «coastal zone» – це:

- «район зустрічі суші з океаном, що охоплює як навколишнє середовище біля берегової лінії, так і прибережні води, що примикають до неї» (Світовий Банк);
- «та частина суші, на яку море впливає через свою близькість, і та частина моря, на яку суша впливає через свою близькості» (Комісія США з морських наук, інжинірингу та ресурсам);
- «смуга суходолу і моря, ширина якої варіює залежно від природних умов і управлінських завдань. Вона рідко співпадає з адміністративними одиницями чи одиницями планування. Природні прибережні системи та території, де людина здійснює свою діяльність, пов'язану з використанням прибережних ресурсів, можуть сягати далеко за межі територіальних вод і на багато кілометрів вглиб суходолу» (Європейська Комісія Конференції з питань збереження європейського узбережжя, 1991 р.);
- «певний географічний простір, який характеризується концентрацією прибережних середовищ і відповідних природних та антропогенних системами, що знаходяться у взаємодії» (Всесвітня конференція з питань управління прибережною зоною, 1993 р.);
- «географічна територія, що охоплює морську і суходільну частину берега, включаючи солонowodні об'єкти і водно-болотні угіддя, що контактують з морем». Ця зона «має включати щонайменше все територіальне море чи його частину, а також території місцевих адміністративних районів, що виходять до моря» (Модельний (типовий) закон про стале управління прибережними зонами, 1998 р).

В українському, як і в радянському, законодавстві «прибережна зона моря» як відособлений об'єкт правового регулювання не визначена. У відомому словнику-довіднику Н. Реймерса [30] міститься лише один з

поширених сьогодні термінів – «берегова зона», який визначається з точки зору геоморфології, природничих наук у цілому і природокористування.

Найбільш строгі формулювання має визначення геоморфологічного терміну:

«берегова зона складається з надводної частини берега і підводного берегового схилу; границею берегової зони моря з боку суші служить лінія найбільш далеких заплесків прибійних хвиль під час найбільш високих припливів і штормів, а з боку моря – ізобата, нижче якої вже не відчувається вплив хвиль на дно».

Найбільш універсальним є визначення, яке може бути кваліфіковане як природничо-наукове, оскільки воно розглядає будь-які види природної взаємодії суші і водного об'єкту:

«берегова зона – смуга контакту суші й водойми чи водотоку, у межах якої відчувається безпосередній вплив водних мас на прилеглі до нього території суші (кліматичний, біотичний та ін.)».

Слід зазначити, що хоча останнє визначення по формі може розглядатися як універсальне природничо-наукове, по суті воно не звільнилося від геоморфологічного підходу, у рамках якого основний акцент робиться на вплив водних мас на сушу. Так само й у рамках природничо-наукового підходу «берегова зона» визначається через «вплив водних мас на прилеглі території суші» і не згадується про вплив суші на водні акваторії.

З точки зору природокористування поняття «берегова зона» визначається в [30] таким чином:

«берегова зона – смуга уздовж берега водойми чи водотоку, у межах якої специфіка господарства обумовлена близькістю водних просторів, що використовуються для транспортування вантажів, одержання продуктів моря та сировини з нього, організації відпочинку та експлуатації інших корисностей».

Як можна бачити, «берегова зона» з точки зору природокористування автором [30] не розглядалася як комплексний аквально-територіальний

географічний об'єкт та об'єкт інтегрованого управління, по крайній мірі, таке уявлення про берегову/прибережну зону у 1980-ті роки ще не набуло достатнього поширення в середовищі радянських науковців. Однак, на сьогодні цей аспект вже не є актуальним, оскільки уявлення про ПЗС як об'єкт комплексного природокористування, що включає прилеглі ділянки суші і моря, є загальноприйнятим.

У 1995 році УкрНЦЕМ спільно з Регіональним (українським) Центром Активності з комплексного управління прибережними зонами підготував «Національну доповідь про стан і перспективи встановлення національної мережі інтегрованого управління прибережною смугою морів України». У цій Доповіді наведено два варіанти визначення терміну «прибережна смуга моря»:

- «прилегла до моря ділянка суші й відповідна прибережна морська акваторія, які інтенсивно впливають одне на одного у природному й господарському аспектах, взаємодіють між собою й певним чином обумовлюють свій розвиток»;
- «до прибережної смуги відноситься та приморська частина суші, населення й господарство якої помітно пов'язані з морем і його ресурсами, з одного боку, і та прибережна частина моря, що у найбільшій мері зазнає господарського освоєння й антропогенного навантаження - з іншого».

Вищезгадана «Національну доповідь...» так і залишилася у вигляді рукопису, а вперше в офіційному документі визначення прибережної зони/смуги з'явилося в «Загальнодержавній програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів» (2001 р.) [24]: «смуга прибережна – ділянка контакту суші та моря, що включає природні комплекси берега та прилеглої морської акваторії». Визначення дещо схематичне, проте його можна розглядати як попередній варіант, оскільки в програмі планувалося створення системи інтегрованого управління природокористуванням, що передбачало удосконалення й розвиток

існуючого (методології, понятійного апарату) і створення нового: від нормативно-законодавчої бази (для початку закону «Про прибережну смугу морів») до розвитку екологічно сумісних галузей господарства. Однак, практично всі заплановані заходи залишилися на папері.

В проєкті Закону України «Про прибережну смугу морів» визначення ПСМ неодноразово змінювалося та уточнювалося і у своїй еволюції прийшло до такого кінцевого варіанту[25]:

«прибережна смуга моря – це зона контакту суші з морем, включаючи природні комплекси як берега, так і прилеглої морської акваторії у межах, що дозволяють забезпечити еколого-збалансований розвиток прибережних територій, збереження прибережних та морських ландшафтів та екосистем від забруднення та знищення, територія з режимом обмеженої та регульованої господарської та іншої діяльності».

Крім порівняно широкої «прибережної смуги», границі якої визначаються ступенем атрактивності (привабливості) щодо розселення населення, розміщення багатьох видів господарської діяльності й природокористування взагалі, автори [16] виділяють більш вузьку «берегову зону», що включає «узбережжя» (приморську ділянку суші) і «прибережжя» - вузьку смугу моря в зоні прибійного потоку. Пропонується також виділяти еколого-економічну контактну зону «суша-море», що включає акваторію виключної морської економічної зони (200 миль) і територію, що включає зону слабкої атрактивності на суші (без визначення її лінійних розмірів).

Найбільш прийнятним з управлінської точки зору Автори публікації [15] вважають вищенаведене визначення, запропоноване Європейською Комісією. Однак В. Карамушка [22] не вважає це визначення бездоганним, «оскільки воно залишає необмежені можливості для тлумачень стосовно розмірів смуги, хоча й відображує реальний стан речей». А тому зважаючи на багатогранність властивостей і суперечливість вимог до визначення, пропонує зупинитися на визнанні незаперечного: «прибережна смуга морів

складається з суходільної та морської територій, які перебувають під взаємними впливами одна одної і межі яких визначаються при вирішенні управлінських завдань». Однак і це визначення залишає вирішення найскладнішої задачі – визначення границь об'єкта управління – управлінцю-практику.

Визначення границь конкретної ділянки ПЗМ потребує проведення спеціальних досліджень характеристик навколишнього середовища і аналізу управлінських завдань щодо даної території. А для того, щоб при цьому не виникали неузгодженості між державними органами, місцевими громадами, відомствами, підприємствами, які мають економічні інтереси на морському узбережжі або здійснюють функції управління і контролю, мають бути розроблені нормативні методичні керівництва з визначення меж ПЗМ, їх зонування та режиму природокористування в цих зонах.

1.2 Проблеми делімітації прибережної зони моря

1.2.1 Світова практика визначення меж ПЗМ

Природокористування у прибережній зоні завідомо неоднорідне в різних країнах і приморських регіонах. Це обумовлено особливостями законодавств, нерівномірним розміщенням природних ресурсів – земельних, лісових, водних ресурсів, корисних копалин, унікальних ландшафтів тощо, а також різним ступенем економічної освоєності територій, що визначає рівень економічної доступності (недоступності) ресурсів та ступінь їх освоєння. Аналіз практичної діяльності різних країн у галузі ІУПЗ показав, що при комплексному підході до вирішення поставлених завдань існує ряд обов'язкових умов для їх успішної реалізації [33]:

- 1) потрібен певний рівень політичної мотивації та самосвідомості на рівні держави та території;

2) кожен проект у цій галузі має індивідуальний характер. Хоча напрацьовані алгоритми дій та покрокова стратегія їх реалізації, існують відмінності в географічних умовах, гостроті екологічних проблем, інших регіональних та національних особливостях;

3) діяльність з інтегрованого планування та управління прибережних зон має здійснюватися на добре проробленій законодавчій базі, де чітко визначений сам об'єкт прибережної зони, його межі, зони та ступінь відповідальності усіх рівнів державного управління (національного, регіонального та муніципального);

4) кожен проект носить регіональний характер і може бути успішно реалізований тільки за участю та підтримкою місцевої бізнес-спільноти та місцевого населення.

Однак, сформулювавши ці обов'язкові умови і наголосивши, що ігнорування хоча б однієї призведе до провалу програми ІУПЗ, автор зазначає, що починати потрібно з формулювання поняття «прибережна зона» та визначення її меж. Якщо точніше, то для сталого соціально-економічного розвитку і сталого використання ресурсів прибережної зони необхідно звернути увагу на два основні питання, які потребують першочергового вирішення. Це питання визначення меж прибережної зони і друге питання, що випливає з першого, про те, хто має управляти природокористуванням у прибережній зоні, тобто. визначити об'єкт та суб'єкт управління.

На сьогодні існує неоднозначність в критеріальних підходах до визначення територіальних границь як прибережних зон, так і приморських регіонів, що нерідко пов'язано з відсутністю єдиних трактовок використовуваних термінів [34].

У світовій практиці можна зустріти різні способи і принципи визначення меж ПЗМ (табл. 1.1-1.2).

Таблиця 1.1 – Фіксовані відстані морської і суходільної границь прибережної зони від урізу води, прийняті в різних країнах [23]

Країна	Відстань берегової границі	Відстань морської границі
Австралія	1 км від середнього рівня моря	2 морських милі від урізу води
Бразилія	2 км від середнього рівня повної води	12 км від середнього рівня повної води
Коста-Ріка	200 м від середнього рівня повної води	середній рівень малої води
Китай	10 км від середнього рівня повної води	ізобата 15 м (глибина)
Іспанія	500 м від найвищої лінії затоплення штормових нагонів або припливу	12 морських миль (кордон територіальних вод)
Шрі-Ланка	300 м від середнього рівня повної води	2 км від середнього рівня малої води

Таблиця 1.2 – Положення берегової та морської границь прибережної зони у 48 розвинених країнах [36]

Положення берегової границі	Кільк. країн	Положення морської границі	Кільк. країн
До 100 м	4	Середній рівень малої або повної води	2
100 м – 500 метрів	8	Довільна відстань від припливної позначки	17
500 м – 1 км	4	3-мильна зона територіальних вод	6
Збігається з місцевим адміністративним поділом	4	12-мильна зона територіальних вод	21
З урахуванням вододілів	6	Кордон континентального шельфу	2
		Кордон національної юрисдикції: 200-мильна виключна морська економічна зона або рибальська зона	8
З урахуванням інтересів користувачів	38	З урахуванням інтересів користувачів	23
Поки що не визначені	19	Поки що не визначені	15
Неясні	6	Неясні	6

Усю сукупність підходів до делімітації прибережної зони можна класифікувати на п'ять основних типів (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Підходи до делімітації прибережної зони [23, 37].

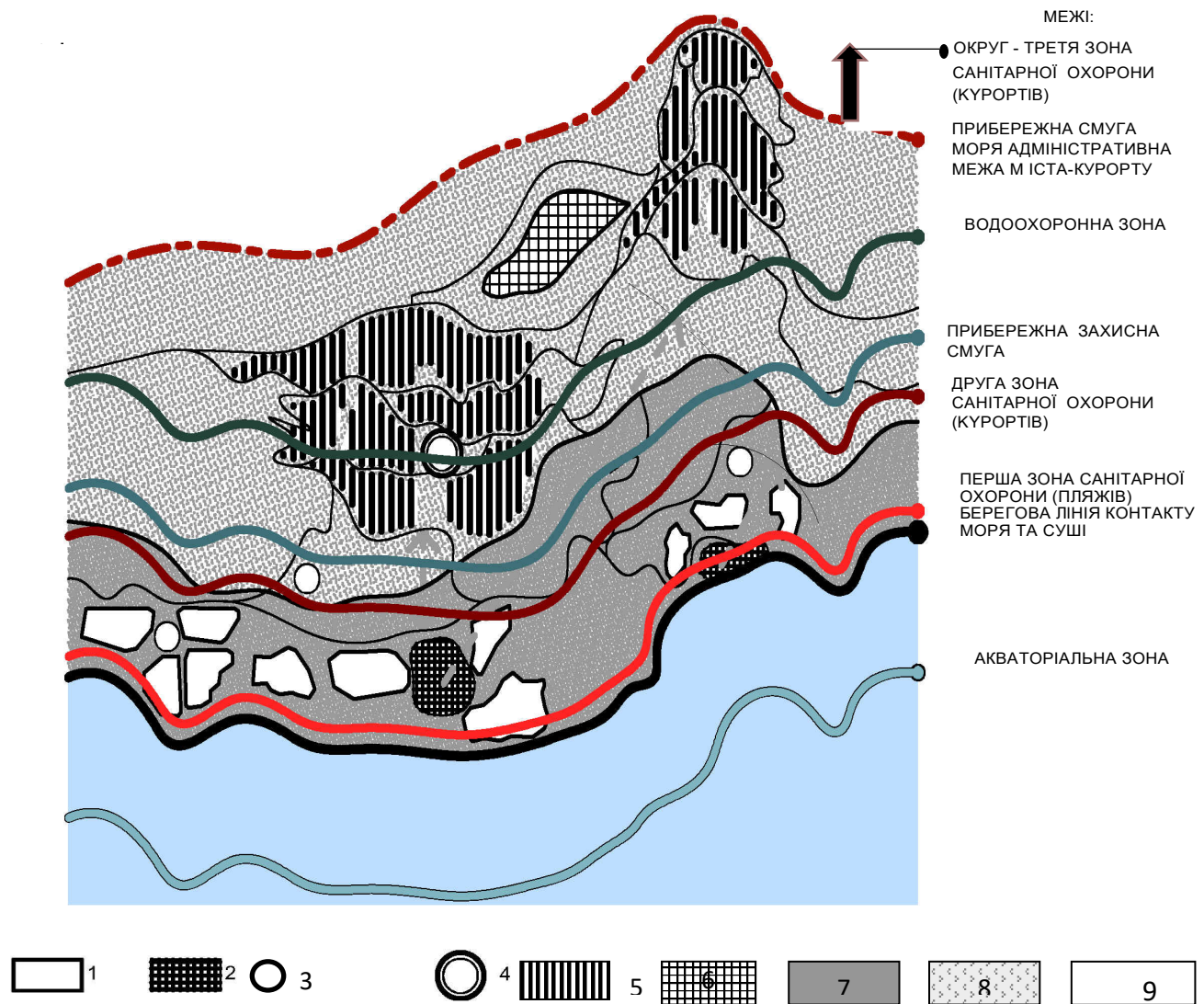
№ п/п	Підхід	Сутність
1	Фіксація визначених відстаней	Фіксована відстань сухопутної і морської границі, що відраховується від визначених позначок, наприклад, від середнього рівня моря.
2	Використання різноманітних змінних відстаней	Границя визначається в залежності від морфологічних, біологічних або адміністративних характеристик прибережної зони і можуть бути різними на різних ділянках узбережжя.
3	Визначення границь з урахуванням інтересів користувачів	Границя встановлюється в залежності від розташування об'єктів різних користувачів.
4	Військово-державний	Ширина прибережної прикордонної зони визначається державним законодавством відповідно до цілей національної безпеки.
5	Гібридний підхід	Однотимчасне використання різних принципів виділення прибережної зони.

1.2.2 Виділення прибережної зони за фіксованими границями

Фіксовані границі ПЗМ можуть бути прилаштовані до законодавчо встановлених границь зон санітарної охорони, водоохоронних зон, морських зон державної юрисдикції. Судячи з таблиці 1.2, в багатьох країнах керуються саме таким підходом. В Україні в якості фіксованих границь ПЗМ можуть бути розглянуті наступні:

- а) границі зони санітарної охорони району морського водокористування відповідно СанПиН 4631-88 [38]: на суші – 2 км; на морі - 2 милі (3,9 км);
- б) на суші – границя водоохоронної зони моря (2 км) [39]; на морі – границя територіального моря - 12 миль (22,2 км) [40].

Природоохоронні зони та їх границі на морському узбережжі за законодавством України зображені на схемі 1.5.

Б. ШИРИНА ПРИРОДООХОРОННИХ ЗОН НА МОРЬСЬКОМУ УЗБЕРЕЖЖІ

ЗОНИ	ШИРИНА ПРИРОДООХОРОННИХ ЗОН (ВІД БЕРЕГОВОЇ ЛІНІЇ), м	ЗАКОНОДАВЧІ ТА ІНШІ ДОКУМЕНТИ, ЯКІ РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ ЦИХ ЗОН
АКВАТОРІАЛЬНА ЗОНА	1 МОРСЬКА МИЛЯ ВІД БЕРЕГОВОЇ ЛІНІЇ (1600 м)	ПРОЕКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ "ПРО ПРИБЕРЕЖНУ СМУГУ МОРІВ"
ПЕРША ЗОНА САНІТАРНОЇ ОХОРОНИ (ПЛЯЖІВ)	НЕ МЕНШЕ 100м	ЗАКОН УКРАЇНИ "ПРО КУРОРТИ"
ДРУГА ЗОНА САНІТАРНОЇ ОХОРОНИ (КУРОРТІВ)	ЗА РІЗНИХ УМОВ 1000-5000м	"ДОВІДНИК ПРОЕКТУВАЛЬНИКА. МІСТОБУДУВАННЯ" (2006р.) ПРОЕКТНА ДОКУМЕНТАЦІЯ
ПРИБЕРЕЖНА "ЗАХИСНА СМУГА"	НЕ МЕНШЕ 20000 м	ВОДНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ
ВОДООХОРОННА ЗОНА	НЕ МЕНШЕ 20000 м	ВОДНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ; МЕТОДИКА УПОРЯДКУВАННЯ ВОДООХОРОННИХ ЗОН РІЧОК УКРАЇНИ (2004 р.)
ПРИБЕРЕЖНА СМУГА МОРЯ	ВІДПОВІДНО МЕЖІ МІСТА	ПРОЕКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ "ПРО ПРИБЕРЕЖНУ СМУГУ МОРІВ"
ОКРУГ - ТРЕТЯ ЗОНА САНІТАРНОЇ ОХОРОНИ (КУРОРТІВ)	ЗА РІЗНИХ УМОВ 5000-25000 м	ПОСІБНИК "ПЛАНУВАННЯ ТА ЗАБУДОВА КУРОРТІВ" (1969р.)

Рисунок 1.5 – Природоохоронні зони на морському узбережжі

Фіксація будь-яких границь ПЗМ не може бути універсальною для країни з такою протяжною береговою лінією яку має Україна. Географічні особливості ПЗМ (наприклад, наближеність гірських масивів до самого моря або наявність значних територій водно-болотних угідь, зокрема, в районах дельт і лиманів) не дозволяють встановити довільно вибрану ширину прибережної смуги, яка б пролягала вздовж берега паралельно лінії урізу води. Не можна також забувати, що від адміністративно-управлінського рівня поставленого завдання залежить той простір (мається на увазі, географічний), у межах якого і допустимо вирішувати завдання з інтегрованого управління прибережною зоною. Таким чином, виходить, що вже апріорі не можна під границею прибережної зони розуміти якусь одну фіксовану відстань. Ця відстань буде обов'язково різною залежно від рівня розв'язуваної задачі [36].

1.2.3 Виділення прибережної зони моря за змінними границями

Стійкий соціально-економічний розвиток прибережної зони, так само як і досягнення суспільного оптимуму при використанні її ресурсів, можливий лише за умови чітко визначених майнових прав на останні. При цьому мається на увазі не форма власності на ресурси (приватна чи державна), а в чиєму адміністративному віданні знаходиться ділянка прибережної зони. Тому, якщо брати до уваги саме необхідність вирішення управлінських завдань, метод визначення меж прибережної зони потрібно шукати у рамках другого підходу – принципу змінних границь.

У разі використання змінних відстаней для визначення географічних меж прибережної зони берегова та морська границі можуть визначатися залежно від морфологічних, біологічних чи адміністративних характеристик

прибережної зони В цьому випадку відстані так само, як і у варіанті фіксованих відстаней, відлічуються від постійної берегової лінії (урізу води) безприливних морів або від певних приливних позначок рівня (наприклад, середнього рівня, повної або малої води) приливних морів [23].

Розглядаючи прибережну зону як об'єкт управління, визначення географічних меж прибережної зони проводиться зазвичай не за природними елементами, а за існуючим адміністративно-територіальним устроєм (АТУ), що відповідає рекомендаціям Модельного закону [41]. До цього дослідників схиляє також і інформаційно-статистична база, яка жорстко прив'язана до АТУ (по крайній мірі, до тих пір, поки не створений «береговий кадастр», необхідність якого обговорюється в науковому середовищі [42, 43]). Відтак, усі адміністративні райони, що мають вихід до морської акваторії, або до гирл річок, що впадають у Чорне море, доцільно відносити до складу прибережної зони.

Виділена за таким принципом прибережна зона України створює суцільну приморську територію глибиною в один «адміністративний шар». При цьому територія Криму повністю віднесена до прибережної зони, за виключенням центральної гірської частини півострова (рис. 1.6).

Як можна бачити на карті, територія першого «адміністративного шару» не зовсім відповідає уявленню про «смугу». Ще менше вона буде нагадувати «смугу», якщо територіальна частина ПЗМ буде виділена на основі нового адміністративно-територіального поділу України, затвердженого постановою Верховної Ради від 17 липня 2020 року [44]. Так, наприклад, в Одеській області замість шести приморських районів (Кілійського, Татарбунарського, Білгород-Дністровського, Овідіопольського, Лиманського) створено три райони (Ізмаїльський, Білгород-Дністровський і Одеський), але площа їх більша ніж у попередніх шести (рис. 1.7).

Рисунок 1.6 – Прибережна зона Азовського й Чорного морів у межах України, виділена відповідно до рекомендацій [42] і з урахуванням адміністративно територіального устрою України до 17.07.2020 р.

Ще більше «поламалася» «прибережна смуга» в Херсонській області, де приморський Каховський район простягнувся на 140 км в північному напрямі. Якщо до 2020 року виникали заперечення щодо прилаштування межі ПЗМ до кордонів прибережних адміністративних районів з причини сумнівів щодо того, чи обмежується вплив морегосподарського комплексу на природні, економічні й соціальні процеси границями першого «адміністративного шару», то тепер після укрупнення районів виникає питання чи продовжувати їх вважати прибережними і відносити до території ПЗМ, чи прибережними вважати лише окремі адміністративно-територіальні одиниці в межах цих районів?

Визначення географічних меж ПЗМ за існуючим адміністративно-територіальним поділом не є бездоганим підходом, але, очевидно, найбільш прийнятним, враховуючи значну варіативність природних характеристик прибережної зони, видів і масштабів господарської діяльності та цілі ІУПС. По меншій мірі, цей підхід може розглядатися як одним з етапів розробки і конкретизації принципів визначення просторових меж ПЗМ для України.

2 ПРИБЕРЕЖНА ЗОНА МОРЯ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ І ПЛАНУВАННЯ

2.1 Сутність процесу інтегрованого управління прибережною зоною

Специфіка природних умов і різноманітність ресурсів ПЗМ вимагає збалансованого підходу до природокористування, а широкий спектр користувачів перешкоджає узгодженості їхніх планів та дій, породжує конфліктність ресурсокористування, сприяє наростанню антропогенних загроз морським екосистемам у районах інтенсивної господарської діяльності, що й призвело до постановки задачі упровадження інтегрованого підходу до управління прибережними зонами. Методологія ІУПЗ формувалася як реакція на практику галузевого, а звідси фрагментарного й неефективного управління прибережними зонами.

Потреба у застосуванні інтегрованого управління саме до прибережних територій набула особливої актуальності і стала парадигмою їхнього розвитку вже на початку 1980-х років [45]. Визначну роль у розвитку інтегрованого управління прибережними зонами як напрямку практичної діяльності відіграли організація й проведення цілого ряду різних міжнародних заходів і, в першу чергу, Конференції ООН з охорони навколишнього середовища й розвитку у 1992 р. У підсумковому документі міжнародного саміту «Порядок денний 21 століття» [46] була відзначена необхідність сталого розвитку прибережних зон. В якості інструмента для забезпечення такого розвитку було рекомендовано всім країнам, що мають морське узбережжя, створювати системи інтегрованого управління прибережними зонами.

Цільовою функцією ІУПЗ є запобігання неефективному землекористуванню, переексплуатації, забрудненню, руйнуванню оселищ, гармонізація різнорідної господарської діяльності і в кінцевому результаті –

досягнення цілей сталого розвитку прибережної зони моря, як складової сталого розвитку приморських регіонів України.

В російських публікаціях поширене використання терміну «комплексне управління» замість терміну «інтегроване управління» (і відповідно аббревіатура КУПЗ замість ІУПЗ), однак така заміна не є рівноцінною³. Термін КУПЗ, очевидно, вказує на комплексність об'єкта управління, яким є різнопланова комплексна господарська діяльність у межах комплексного аквально-територіального простору – ПЗМ, а також на складність і багатоаспектність управлінського процесу. Однак він нічого не говорить про специфіку цього складного процесу, про методологічний підхід до подолання його складності. Таким підходом є інтеграція управлінської діяльності по цілому ряду показників.

Ідея інтеграції в процесі управління прибережною зоною виражається правилом трьох «К» [47]:

- комунікація – процес встановлення контактів, представлення інформації і обміну нею;
- координація – узгодження дій у процесі управління прибережною зоною;
- кооперація – співробітництво між зацікавленими сторонами (як людьми, так і організаціями) у процесі визначення загальної мети й шляхів її досягнення, а також безпосередньо в процесі спільної роботи, спрямованої на досягнення цієї мети.

Реалізація цього правила забезпечується здійсненням різних видів інтеграції у сфері управління, а саме:

- вертикальної – між різними рівнями управління і прийняття рішень;
- горизонтальної – між сусідніми адміністративно-територіальними одиницями й на міжвідомчому рівні;
- просторової – яка враховує географічний масштаб;

³ Використання в Росії терміну «комплексне управління» автори [50] пояснюють чисто лінгвістичними міркуваннями.

- часової – яка враховує часові рамки різних видів діяльності в ПЗМ;
- міждисциплінарної – між представниками різних наукових дисциплін і спеціальностей, що вивчають ПЗМ.

Таким чином, відмітними особливостями інтегрованого управління прибережною зоною є:

- міжвідомчість;
- багаторівневість;
- інтерсекторальність;
- міждисциплінарність;
- багатоцільове орієнтування.

Для поняття «інтегроване управління прибережною зоною моря» запропоновано мабуть не менше варіантів визначень, ніж для ПЗМ. Так, наприклад, відповідно до проекту Закону «Про прибережну смугу морів» в редакції 2009 року «ІУПЗ – це комплекс планувальних, організаційних, правових, господарських, науково-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на забезпечення охорони природних комплексів та сталого розвитку прибережної смуги морів шляхом збалансованих дій на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях із залученням усіх секторів суспільства». А в редакції проекту Закону 2010 року: «ІУПЗ – це комплекс планувальних, організаційних, правових, господарських, науково-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, і збалансоване поєднання дій на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, спрямованих на раціональне невиснажливе використання ресурсів прибережної смуги морів та охорону довкілля».

В останній редакції випала цільова функція «забезпечення сталого розвитку ПЗМ» і залишилися лише функції «раціонального невиснажливого використання ресурсів» та «охорони довкілля». Останні можуть бути забезпечені введенням обмежень на господарську діяльність і використання ресурсів, але сталий розвиток території окрім природоохоронних цілей передбачає також цілі економічного й соціального розвитку. І саме ці

складові процесу сталого розвитку (в першу чергу, економічна складова з її конфліктами у сфері господарської діяльності) визначили необхідність упровадження ІУПЗ, а крім того, вони, у значній мірі, визначають і характер та масштаби екологічних проблем в ПЗМ.

В роботі [48] ІУПЗ визначається з точки зору ресурсокористування: «ІУПЗ – це безперервний і динамічний процес прийняття рішень, спрямованих на стійке використання, розвиток і збереження прибережних і морських зон і ресурсів», що також не охоплює усіх аспектів і цілей ІУПЗ.

Більш повна й коректна характеристика ІУПЗ, але занадто деталізована й перевантажена подробицями, як і затіняють сутність процесу, наведена в [49]:

«ІУПЗ визначається як безперервний і динамічний процес розробки й виконання скоординованої стратегії (програми) розвитку прибережної зони, проведений на державному рівні за участю всіх зацікавлених сторін і реалізований за допомогою створення механізму (організаційно-правових рамок і процедур), що на основі управлінських стратегій і методів установлює офіційний підхід до виділення й розподілу природних, соціо-культурних й інституціональних ресурсів прибережної зони з метою забезпечення оптимального сполучення (інтеграції) галузевих планів розвитку в прибережній зоні між собою й з завданнями збереження навколишнього середовища й природних ресурсів».

Приймаючи до уваги сформульовані вище визначення, а також наведені в деяких інших роботах [5], можна запропонувати такий оптимальний, варіант: «ІУПЗ – це безперервний процес вироблення й прийняття рішень, спрямованих на гармонізацію соціально-економічного розвитку прибережної зони моря в цілях сталого розвитку приморських регіонів і прибережних морських акваторій».

Отже, кінцевою метою ІУПЗ є досягнення сталого розвитку прибережно-морських регіонів (рис. 2.1), що приведе до стійкої експлуатації прибережних і морських ресурсів, до створення сприятливих умов для

виробництва матеріальних цінностей і підтримки структури, функцій і продуктивності існуючих екосистем у даному морському регіоні.

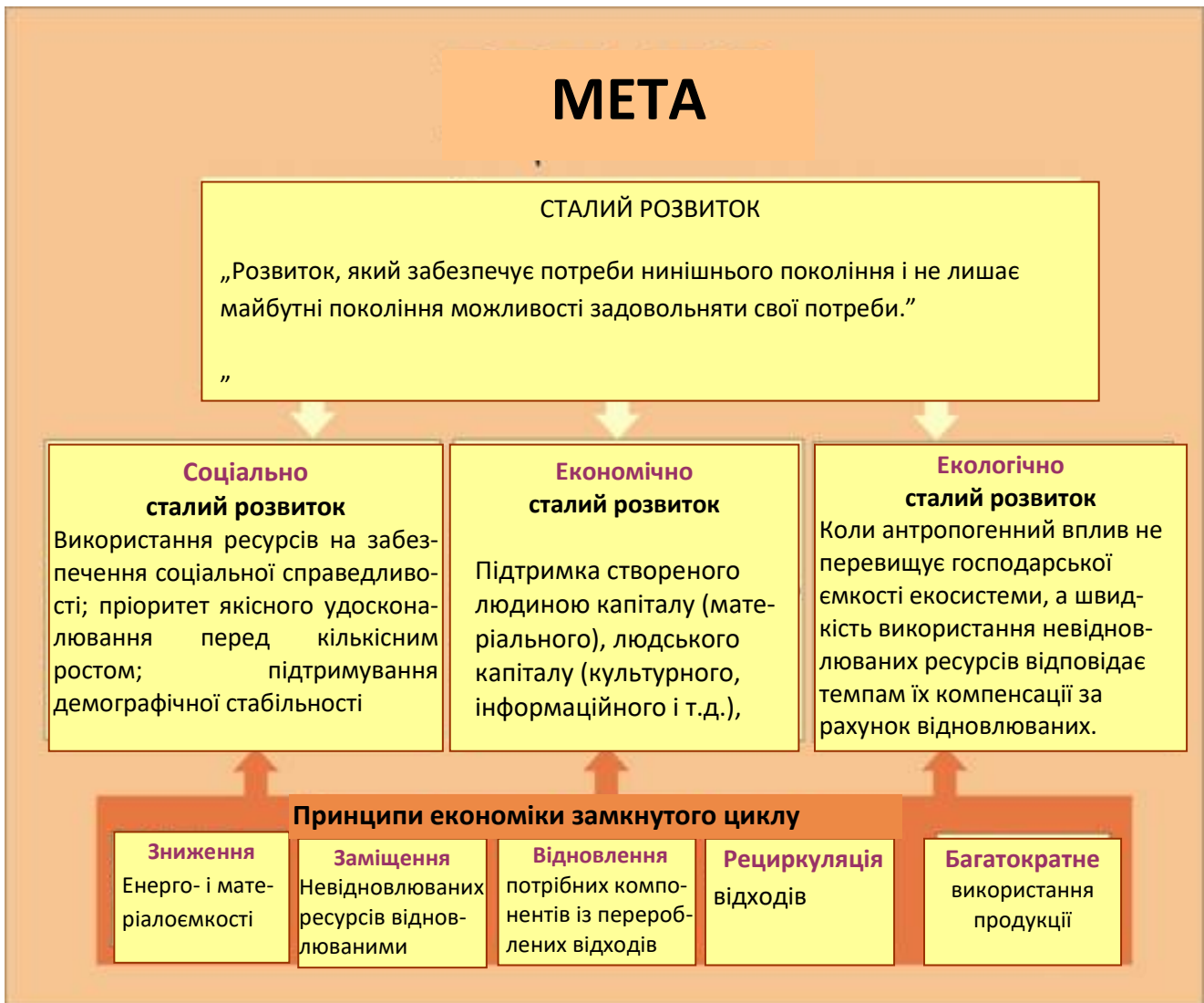

Рисунок 2.1 - Ціль інтегрального (міжсекторального) управління прибережними зонами

На користь моделі ІУПЗ, як інноваційної технології управління, приводяться такі аргументи [5]:

- ІУПЗ спрямовано на всебічний соціально-економічний розвиток прибережної зони за рахунок більше ефективного використання її потенційних можливостей;

- ІУПЗ гармонізує інтереси користувачів різних видів ресурсів, створюючи для всіх користувачів оптимальні умови для розвитку;

- ІУПЗ ураховує мультиплікативний вплив морської діяльності, включаючи в єдиний об'єкт управління як морську акваторію, так і берегову частину, що примикає до неї, суші;

- ІУПЗ розвиває людські можливості за рахунок підвищення інформованості й рівня знань прибережного співтовариства;

- створення кадрового потенціалу в сфері ІУПЗ передбачає підготовку менеджерів нового покоління, навички яких ґрунтуються на міждисциплінарному й комплексному підходах .

У свою чергу, відсутність ІУПЗ призводить до виникнення низки проблем [47]:

- *«авральне реагування»*, що припускає прийняття вимушених управлінських рішень, коли проблема стала вже фактом, замість того, щоб її передбачати й уникнути;

- *«кумулятивний ефект»*, коли безліч розрізнених дрібних рішень, прийнятих на різних рівнях управління, збільшують крупні проблеми прибережного середовища;

- перенесення проблеми з одного сектора господарської діяльності на іншій;

- перевага короткострокових економічних інтересів, що задовольняються найчастіше за рахунок природи й навколишнього середовища і які в багатьох випадках мають негативні економічні й соціальні наслідки в довгостроковій перспективі;

- фрагментарність географічного планування, викликана відсутністю координації й погодженості між особами, що здійснюють управління сухопутними й морськими районами, різними напрямками економічної

діяльності, а також місцевими громадами, що співіснують у межах єдиної приморської екосистеми.

Екологічно сталий розвиток передбачає екосистемний підхід до формування стратегії управління економікою регіону, який базується на оцінці граничного навантаження на навколишнє природне середовище, визначенні необхідних і припустимих темпів економічного росту й здатності середовища відновлювати свої якості. Умови компромісу між вимогами до якості навколишнього природного середовища й економічними можливостями визначають: з одного боку, суспільно бажана якість навколишнього середовища, а з іншого – оптимальна величина суспільних витрат і втрат на досягнення цієї якості.

2.2 Ключові заходи щодо організації й упровадження інтегрованого управління ПЗМ

В Україні досвід впровадження ІУПЗ на сьогоднішній день - мінімальний. Набагато більшим досвідом володіють такі країни, як Великобританія, США, Канада, Японія. У кожній з них є свої особливості реалізації ІУПЗ, обумовлені сформованою системою управління й національних традицій [50]. Це ще раз підтверджує висновок про те, що в ході впровадження ІУПЗ в Україні не варто сліпо переймати закордонний досвід. Мова повинна йти про вивчення й адаптацію до місцевої специфіки позитивного досвіду у сфері ІУПЗ.

Процес упровадження ІУПЗ доцільно розбити на три етапи: інвентаризаційний, організаційний й етап реалізаційний [5].

У межах інвентаризаційного етапу мають бути виконані наступні завдання:

- 1) Визначення інформаційних потреб системи інтегрованого управління прибережною зоною моря.

2) інвентаризація і створення оперативних баз даних по природним умовам, ресурсам, ресурсокористувачам і основним економічним показникам Приморського регіону і прибережній акваторії (у межах виключної економічної зони України);

3) структуризація даних, створення тематичних баз даних, серій карт і атласів;

4) різномасштабне районування і функціональне зонування Приморського регіону і прибережних територій та акваторій;

5) розроблення методології та визначення меж ПЗМ на основі результатів районування й зонування та характеру управлінських завдань;

6) розробка методології складання кадастру прибережних акваторій і територій, організація його створення;

7) організація й проведення екологічного моніторингу ПЗМ.

8) Виявлення проблем і визначення спільної мети їх розв'язання з урахуванням інтересів зацікавлених сторін при пріоритетності інтересів місцевих громад;

9) Визначення просторових меж об'єкта управління за кожною проблемою (чи класом проблем).

У межах організаційного етапу виконуються такі завдання:

1) розроблення законодавчого забезпечення ІУПЗ;

2) Створення організаційної структури реалізації ІУПЗ на національному, регіональному (області й райони) і локальному (міста) рівнях;

3) Розробка стратегії (плану) управління на основі аналізу проблем і можливостей, а також наукових даних і іншої інформації.

4) Розробка взаємопов'язаних проектів охорони довкілля, використання ресурсів і соціально-економічного розвитку.

На етапі реалізації:

1) реалізація стратегії (плану); при цьому обов'язковою умовою є її формальне схвалення всіма органами, що мають управлінські або регулятивні повноваження в прибережній зоні і бажана найширша координована участь усіх зацікавлених сторін;

2) відслідковування економічних і соціальних процесів, екологічний моніторинг, аналіз ситуацій, коригування стратегії розвитку, оптимізація процесу ІУПЗ.

Для організації й реалізації ІУПЗ необхідний державний орган, що має вертикальну ієрархічну структуру і здатний у повному обсязі виконувати поставлені завдання. Таким органом мають бути відповідні структурні підрозділи виконавчих комітетів обласних, районних та міських рад, оскільки відповідно до Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні” до відання виконавчих органів місцевого самоврядування належать повноваження щодо виконання функцій планування і управління ресурсокористуванням на підвідомчих територіях і всебічного розвитку територій, а саме:

- підготовка програм соціально-економічного та культурного розвитку регіонів і муніципальних утворень;
- забезпечення збалансованого економічного та соціального розвитку відповідної території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів;
- попередній розгляд планів використання природних ресурсів місцевого значення на відповідній території, пропозицій щодо розміщення, спеціалізації та розвитку підприємств і організацій незалежно від форм власності;

Однак, відповідно до законодавства юрисдикція органів місцевого самоврядування, як і територіальних адміністрацій, не поширюється на будь-які морські акваторії, а отже не дозволяє їм здійснювати у повній мірі управлінські функції стосовно комплексного аквально-територіального

об'єкта ПЗМ, який у рамках інтегрованого управління розглядається як цілісний об'єкт управління. Тому доцільно в рамках реформування системи місцевого самоврядування розглянути питання про віднесення територіальних вод (або хоча б тримильної зони санітарної охорони відповідно до СанПиН 4631-88) до юрисдикції органів місцевого самоврядування приморських областей. Тоді система інтегрованого управління прибережними зонами буде мати вигляд, наведений на рис. 2.2.

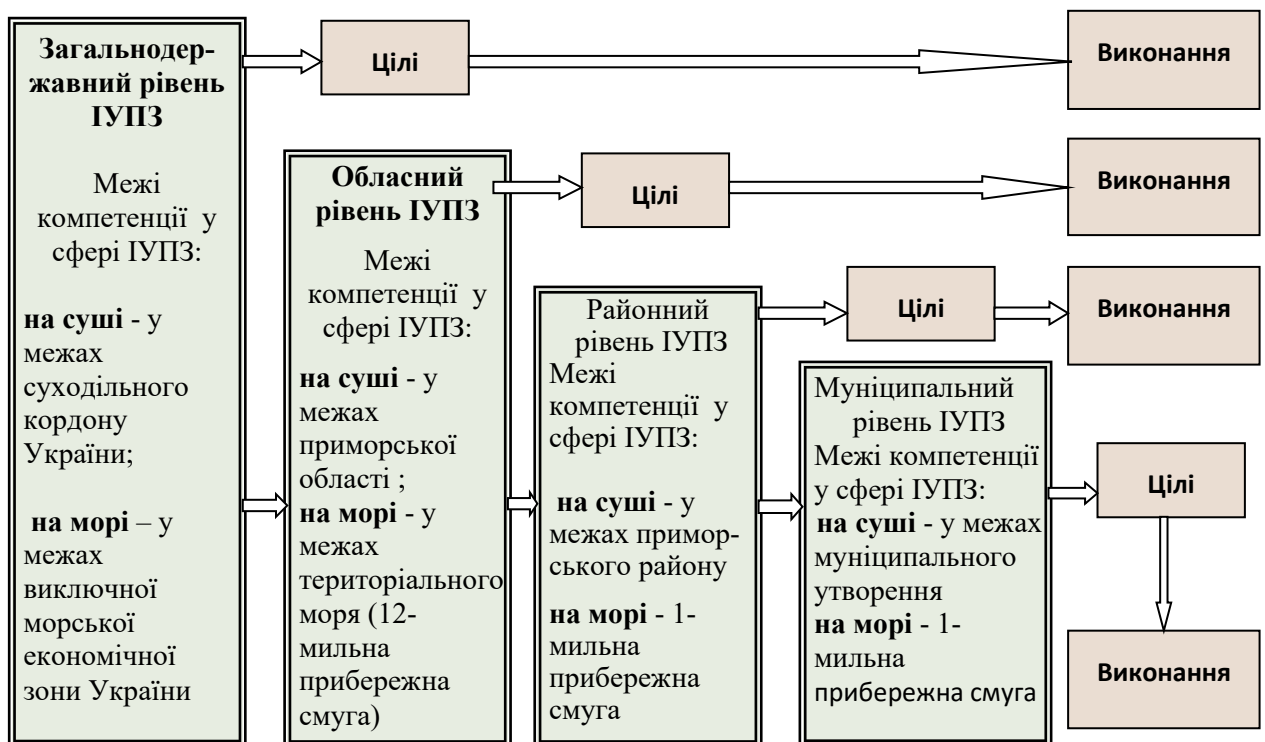

Рисунок 2.2 – Адміністративні рівні ІУПЗ та їх просторові межі

Із наведеної схеми видно, що можуть бути завдання ІУПЗ, які вирішуються на нижчих рівнях системи управління без участі вищих рівнів, але немає завдань вищого рівня управління, які б могли вирішуватися без участі нижчих рівнів управління, а відповідно і без місцевих громад.

ВИСНОВКИ

1. Необхідно повернутися до розроблення Закону України «Про прибережну зону морів України». Попередньо провести широке обговорення концепції Закону та в цілому законодавчої та нормативно-правової бази з управління прибережним природокористуванням.

2. Необхідно законодавчо визначити ПЗМ як територію з особливим типом природокористування та управління, єдиним для усіх приморських адміністративних одиниць та місцевих громад, включити землі прибережної смуги моря до категорії особливо цінних

3. Термін «прибережна смуга моря», який штучно упроваджений в наукову й практичну термінологію у сфері управління прибережним природокористуванням, доцільно замінити більш традиційним і науково та лінгвістично обґрунтованим терміном «прибережна зона моря», який окрім вищеназваних переваг не викликатиме непорозумінь при взаємодії з зарубіжними партнерами (російськомовними та англомовними).

4. Пропонуються наступні визначення ключових понять у галузі прибережного природокористування:

«Прибережна зона моря – аквально-територіальна географічна система, яка охоплює морську й суходільну ділянки, що прилягають до берегової лінії, які взаємодіють між собою, суттєво впливають одна на одну у природному й господарському відношеннях і взаємообумовлюють своє зосередження, стан і розвиток. Ширина її варіює залежно від характеру управлінських завдань і навколишнього середовища».

«Інтегроване управління прибережною зоною моря – безперервний процес вироблення й прийняття рішень, спрямованих на гармонізацію соціально-економічного розвитку прибережної зони моря в цілях сталого розвитку приморських регіонів і прибережних морських акваторій».

5. Відповідно до вищенаведеного визначення ПЗМ («ширина якої варіює»), картосхеми прибережної зон моря, що включають перший шар приморських адміністративних утворень (приморських районів) і одно-, дво- чи 12-мильну прибережну акваторію, які вже набули деякої популярності в наукових і науково-популярних публікаціях, насправді відображають не економіко-географічний об'єкт ПЗМ, а територіальні межі адміністративної компетенції органів влади приморських районів у сфері ІУПЗ.

6. Процес упровадження ІУПЗ доцільно розбити на три етапи: інвентаризаційний, організаційний й етап реалізаційний

7. Пропонується запровадити чотирирівневу державну систему інтегрованого управління прибережною зоною моря:

- загальнодержавний рівень (межі компетенції у сфері ІУПЗ: на суші - у межах кордону України; на морі – у межах виключної морської економічної зони України);

- обласний рівень (межі компетенції у сфері ІУПЗ: на суші - межах АР Крим та приморських областей; ; на морі – у межах територіального моря (12-мильна прибережна смуга);

- районний рівень (межі компетенції у сфері ІУПЗ: на суші - у межах приморського району; на морі – 2-мильна прибережна смуга);

- муніципальний рівень (межі компетенції у сфері ІУПЗ: на суші - у межах муніципального утворення; на морі – 1-мильна прибережна смуга).

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Морська природоохоронна стратегія України. – Схвалена розпорядженням КМУ від 11.10.2021 № 1240-р. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1240-2021-%D1%80#Text> – 15.12.2022.
- 2 Загрязнение прибрежных и морских экосистем. – URL: <https://www.iaea.org/ru/temy/zagryaznenie-pribrezhnyh-i-morskih-ekosistem> – 11.12.2022
- 3 Фашук Д. Континентальный шельф: «Ахиллесова пята» океана // Наука и жизнь, – 2004. – № 6. – URL: <https://www.nkj.ru/archive/articles/2562/> – 11.12.2022.
- 4 Степанов В. Н. Экономико-экологические проблемы контактной зоны «суша – море». – К.: Наукова Думка, 1982. – 162 с.
- 5 Бакланов П. Я. и др. Природопользование в прибрежной зоне (проблемы управления на Дальнем Востоке России). – Владивосток: Дальнаука. – 2003. – 251 с.
- 6 Коржунова Н. Курортно-рекреационное хозяйство Причерноморья // Экономика Украины. – 1999. – №2. – С. 72-76.
- 7 Дворцова Е. Н. Отечественный и зарубежный опыт управления хозяйством прибрежных территорий // Менеджмент в России и за рубежом. – 2011. – №2. – URL: <https://dis.ru/library/730/32891/> – 10.12.2022.
- 8 Кропинова Е. Г., Афанасьева Э. П. Устойчивое развитие прибрежных территорий как основа комплексного управления прибрежными зонами // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. 2014. No 1. С. 140-147.
- 9 Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020. № 695. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text> – 10.12.2022.

10 Кисловський В. П., Трюхан М. О. Морські зони національної юрисдикції України // Вісник геодезії та картографії. – 2011. – № 6 (75). – С. 20-25.

11 Шуйський Ю. Д. Типи берегів Світового океану: монографія. – Одеса: Астропринт, 2000. – 480 с.

12 Карпенко Н. І. – Рельєф морських берегів – Coastal relief : [для вищих навч. закл.] – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 308 с.

13 Реймерс Н. Ф., Основные биологические понятия и термины. Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1988. – 319 с.

14 Степанов В. Н., Круглякова Л. Л., Крилова И. Ю. Методологические аспекты правового регулирования использования природных ресурсов акваторий Черного и Азовского морей. – Одеса, Ин-т проблем рынка и экономо-эколог. исследований (препринт). – 1995. – 65 с.

15 Студенніков І. В., Дьяков О. А.. Інтегроване управління приморською зоною: базові поняття, принципи і значення для сталого розвитку України // Стратегічна панорама. – 2005. – № 3. – С. 107-116. – URL: http://crs.org.ua/assets/files/iczm_2005.pdf – 10.02.2023.

16 Состояние и проблемы приморской зоны Одессы (под ред. Н. Баркер, О. Дьякова, И. Студенникова, Дж. Тауссик) / Отчет по проекту SEPS 548 “Адаптация позитивного опыта в сфере интегрированного управления приморской зоной для устойчивого развития Одессы”–DFID, British Council, CoastNET & UTSC. – Одесса, 2002. – 146 с.

17 Арзамасцев И. С. и др. Прибрежно-морское природопользование: теория, индикаторы, региональные особенности. – Владивосток: Дальнаука, 2010. – 308 с.

18 Гогоберидзе Г. Г. и др. Глоссарий по Кадастру береговой (прибрежной) зоны. – СПб: РГМУ, 2008. – 91 с. – URL: <https://www.iprbookshop.ru/17912> – 18.02.2023.

19 Рябкова О. И. Береговая зона моря как объект экологического права// Вестник Рос. гос. ун-та им. И. Канта. – 2011. – Вып. 1. – С. 157-161. – URL: <https://journals.kantiana.ru/vestnik/2495/6663/> – 10.12.2022.

20 Дергачев В.А. Природно-хозяйственная контактная зона "суша-океан" // Изв. ВГО. – 1980. – Т.112. – Вып. 1. – С. 40-45.

21 Савоста О. Удосконалення державного регулювання сфери використання та охорони приморських курортів України – Зб. науков. праць «Державне управління та місцеве самоврядування». – 2010. – Вип. 1(4). – URL: https://tourlib.net/statti_ukr/savosta2.htm – 05.12.2022.

22 Карамушка В. І. Просторове планування розвитку прибережної смуги морів України / УкрНЦЕМ. – Одеса: Типографія „Принт Бистро”, 2009. – 55 с.

23 Плинка Н. Л., Гогоберидзе Г. Г. Политика действий в прибрежной зоне. – СПб.: Изд. РГГМУ, 2003. - 226 с.

24 Загальнодержавна програма охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів : Затв. Законом України від 22.03. 2001 р. N 2333-III. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua> – 10.12.2022.

25 Проект Закону України «Про прибережну смугу морів» – URL: www.crs.org.ua/data/zakon_05.2007.pdf – 10.12.2022.

26 Словник української мови: в 11 томах. Том 3. – К.: Наукова думка. – 1972. – 684 с.

27 Словник української мови: в 11 томах. Том 9. – К.: Наукова думка. – 1978. – 417 с.

28 Кузин А. К., Уткина Е.Б. Прибрежная полоса моря как объект планирования и управления. – URL: eko-kremen.mvk.pl.ua/sborn2007_11.shtml – 10.12.2015.

29 Головач О. А. Принцип экономии в лингвистике // Вектор науки. ТГУ. – 2011. – № 3(17). – С.137-139.

30 Реймерс Н.Ф. Природопользование [Текст] / Н.Ф. Реймерс– М.: Мысль, 1990. – 637 с.

31 Аверочкина Т. В. До визначення поняття "прибережні морські води" / Т. В. Аверочкина // Міжнарод. читання з міжнарод. права пам'яті проф. П. Є. Казанського : матер. третьої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 2–3 листопада 2012 р.) / Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 504-507.

32 Вылегжанин А.Н. Европейский союз: к созданию правовых основ комплексной морской политики. – URL: <https://www.mjil.ru/jour/article/viewFile/1335/1236> – 20.12.2022.

33 Арзамасцев И. С. Природопользование в прибрежных зонах: основные понятия, зонирование и проблемы управления. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prirodopolzovanie-v-pribrezhnyh-zonah-osnovnye-ponyatiya-zonirovanie-i-problemy-upravleniya/pdf> – 10.12.2022.

34 Андреева Н. Н. Экономико-экологическое планирование в системе стратегического управления приморскими регионами // Экономические инновации. – 2008. – Вып. 34. – С. 58-70.

35 The Situation in Europe's Coastal Zones. – URL: <http://europa.eu.int/comm/environment/iczm/situation.htm> – 15.06.2020.

36 Гогоберидзе Г.Г. Проблематика национальной морской политики и трехуровневая модель управления прибрежной зоной Российской Федерации // Вестник Чувашского университета. Гуманитарные науки. – 2005. – № 3. – С. 89-100. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problematika-natsionalnoy-morskoy-politiki-i-trehurovnevaya-model-upravleniya-pribrezhnoy-zonoy-rossiyskoy-federatsii> – 10.02.2023.

37 Рыженков А.А. Проблемы делимитации и принципы управления прибрежными территориями арктической зоны Российской Федерации. – URL: <https://vael.ru/ru/article/view?id=1311> – 15.06.20220.

38 СанПиН № 4631-88 Санитарные правила и нормы охраны прибрежных вод морей от загрязнения в местах водопользования населения : Министерство здравоохранения СССР. – Москва - 1988 г.

39 Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.05.1996 N 486. – URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/KP960486?an=3&ed=2021_04_21

40 Конвенция Организации Объединенных Наций по морскому праву: Конвенцію ратифіковано Законом N 728-XIV від 03.06.99. – URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=00O5WDC64C> – 10.02.2022

41 Model Law on Sustainable Management of Coastal Zones and European Code of Conduct for Coastal Zones // Council of Europe. Nature and Environment Series. – No. 101. – 2000. – 116 p.

42 Гогоберидзе Г.Г., Спиридонов М.А., Рябчук Д. В. и др. Концепция разработки государственного кадастра береговой зоны морей Российской Федерации.. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptsiya-razrabotki-gosudarstvennogo-kadastra-beregovoy-zony-morey-rossiyskoy-federatsii> – 11.12.2022.

43 Сапко О.Ю. Современные подходы к составлению кадастра береговой зоны // Вісник Одеського державного екологічного університету. – 2013. – Вип.15. – С. 23-27.

44 Про утворення та ліквідацію районів : Постанова Верховної Ради України від 17.07.2020 № 3650. – URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text> – 10.02.2023.

45. Концепция комплексного управления прибрежными зонами / Программа по дистанционному обучению CoastLearn благотворительного фонда «Центр охраны дикой природы». – URL: <http://www.biodiversity.ru/coastlearn/iczm-rus> – 15.12.2022.

46 Повестка дня на XXI век – Раздел II – Глава 17 – Программные области – Комплексное рациональное использование и устойчивое развитие прибрежных и морских районов, включая исключительные экономические зоны.. – URL: http://www.spsl.nsc.ru/win/nelbib/agenda21_rus/ch17.htm – 15.12.2022.

47 Комплексное управление прибрежной зоной: от теории к практике. – URL: www.crs.org.ua/data/iczm_ovidiopol.pdf – 11.12.2022.

48 Природопользование, состояние и тенденции изменений морской среды прибрежных районов России в Японском море / Портал Единой государственной системы информации об обстановке в Мировом океане (ЕСИМО). – URL: <http://portal.esimo.ferhri.ru/portal/portal/poi/japan>. – 11.12.2022.

49 Кручинина В.Б. Стратегия развития прибрежных территорий. – URL: geoconflict.narod.ru/2008/Kruchinina.html – 11.12.2022.

50 Денисов В.В., Фомин С.Ю. Комплексное управление природопользованием на шельфовых морях. – URL: https://wwf.ru/upload/iblock/33d/complex_plan_web.pdf – 11.12.2022.